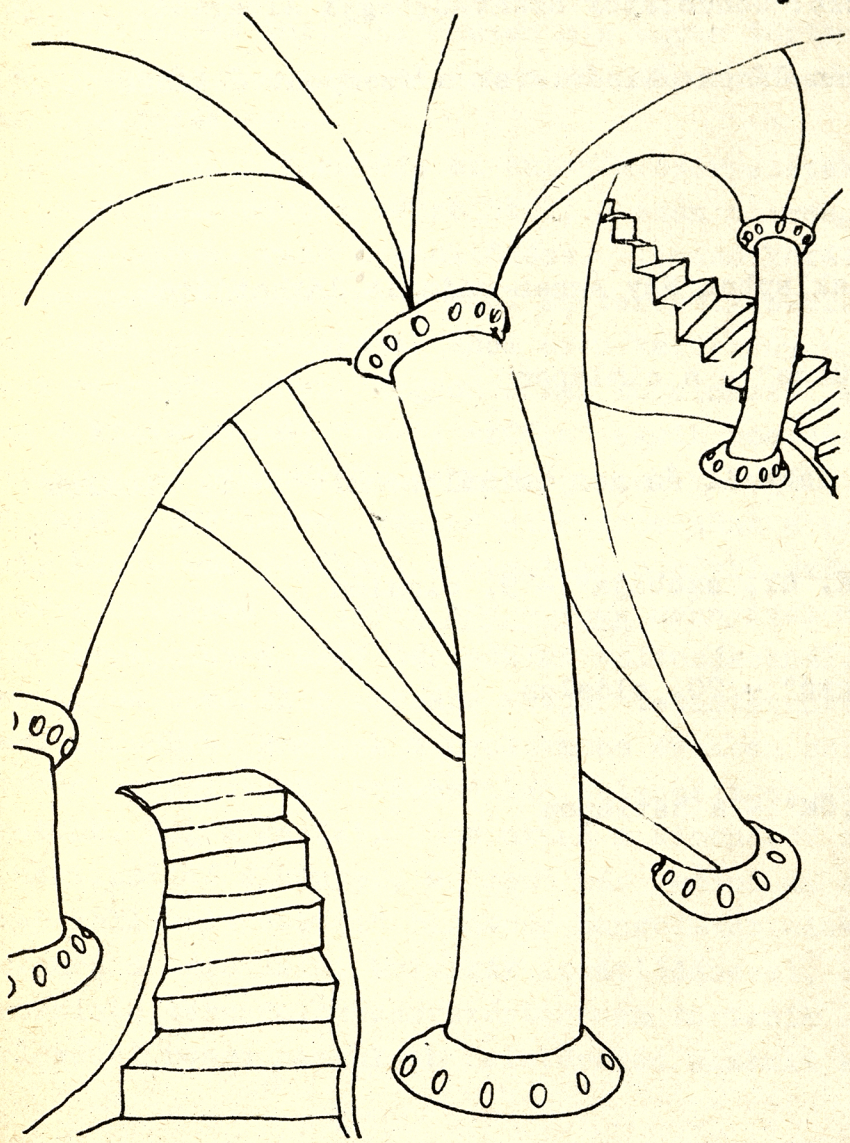
MARX KÁROLY
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
Központi Könyvtára
Telefon: 176-827 Telex: 224186 mkke h.
1828 Budapest 5. Pf.: 489

Szaklap

Rajk László Szakkollégium

1986. szeptember

TARTALOM

1. Spéder Zsolt: Hogyan tovább? .....1.old.

2. Szeretetfalva /Válogatta: Kósa Lajos/ .....7.old.

3. Mádi László: Gondolatok Szent-Györgyi Alberttől ....16.old.

4. Tóth István János: Kisérletek a szempontváltásra ...27. old.

KÉPEK: A Szaklapban Háy Ágnes rajzait láthatjátok

"Szédülés" - a cimlapon

"Csak fekszik és nem csinál semmit" - 6. oldalon

"Dr. K. GY. szobája" - 9. oldalon

"A kigyó" - 20. oldalon

"A cipők" - a hátlapon

HOGYAN TOVÁBB?

Az utóbbi évek társadalmi környezetének változása, s a kollégium ezen belül elfoglalt helye az, ami felveti a cimben feltett kérdést. Ezen első részben megkisérelj ük megragadni a kollégium és a benne lakó egyén számára fontos változásokat. Világos az, hogy ez nem lehet teljeskörü leirás, s hogy a kollégium, mint középpont, s a második részben kifejtendő javaslat nagyban torzitják a jelenségek sulyozását, de ezt kikerülhetetlennek tartjuk, hiszen mig egyes történéseknek semmi kapcsolata nincs a kollégiummal, mások determinisztikusan alakitják azt.

Az utóbbi évek jellemzője az autonóm szervezetek, egyesületek, körök, helyi szervezetek létrejötte, s ezen mikroegységek társadalmi funkcióval való megtöltődése. Állandó kötélhuzások, cikkcakkok sorozatán keresztül alakul és terebélyesedik/?/ a társadalomnak az a szférája, ahol ezen kezdeményeknek élettel teli szerepük lehet. Nagyon sokan fogalmazzák meg azt, hogy ez a kialakulandó "civil szféra" egyik szelete lehet. Ezen jelenségek okainak és lehetőségeinek vizsgálatakor-sok más tényező mellett-nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy ezen kis körök már létükkel szélesitik a "civil szférát", s hogy létrejöttükben az <u>egyén szerepének</u> mennyivel nagyobb a jelentősége, mint a nagy társadalmi változásoknál. Ugyanakkor, ha ezen körök speciális részére vetjük tekintetünket, az egyetemi klubokra, amelyek a nyolcvanas években szintén gombamódra szaporodtak, kedvezőtlen jelenségeket is érzékelhetünk. Mig a kezdeti időszakban a kimondott igazságok megtisztitó élményei, a "most már tudjuk mi a baj, csak meg kell változtatni" bizakodó hangulatát alakitották ki mostanra a társadalmi kritikák ismétlődésével, s a " makroszintü társadalomszervezésben nem történik semmi" érzékelésével rossz hangulatu beletörődés alakult ki.

A nyári táborban elhangzott érvek és ellenérvek, kiábrándulások és biztatások, helyzetértékelések és tanácstalanságok indokolják, hogy ujra vitára bocsássuk az elhangzottakat.

Nem véletlen, hiszen a rossz tapasztalat a tevékenységet és a beállitódást alakitja, s ilyen tapasztalatokban volt részünk. Tanácstalanság van, hiszen leirták a leirhatót, s mégis minden marad a régiben. Ugyanakkor érzékelhető egy másfajta hangulatváltozás, amit inkább "figyelem átváltozásnak" nevezhetünk. Mig a makroszintü társadalomszervezödés változatlanságában, vagy legalábbis nehezen mozdithatóságában sokan egyetértenek, egyesek a mikrotársadalmi tevékenységek felé fordulnak, s tapasztalják ezen keresztül az egyén számára érzékelhető eredmények születnek, s a makrotársadalmi szervezet ezeken keresztül sokkal jelentősebben módositható. Ezek tünnek azon irányoknak / már Szarvason is felvetődött/, amelyek felé ezen körök fordulhatnak.Ezt az irányultságot vállalhatónak tartjuk a kollégium számára is /konkrétan később/.

Az utóbbi időben sokszor tapasztaltuk a kollégium közösségének és tagjainak identitás problémáját. Az "intézmény elidegenedett tagjaitól", a " formák kiüresedtek " stb. kifejezésekben jelentkeztek ezen gondok. Mikor is teremtődnek ezen hangulatok ? Alapvetően akkor, ha a kollégium "tevékenységével"saját belső strukturájának egyszerü ujratermelését végzi,vagyis az állandó együttélésen, s folyamatos munkán kivül nincsenek olyan események, amellyekkel azonositható lehet a közösség. Nincsenek olyan tevékenységek, amelyekben érzékelhető az " ezt most mi csináltuk meg, mi találtuk ki" identitás teremtő érzése.Ez pedig csak egy "helyét változtató", lélegző, mozgó, a környezetével kölcsönhatásban álló közösségben jöhet létre.

Uj igénnyel lép fel az utóbbi évek szituációja az értelmiséggel szemben, igy a kilépő közgazdász-értelmiségi kollégistával is. A társadalmi és politikai reform szükségessége /Gombár, Lengyel, Pozsgay/ a formális közgazdasági ismeretek mellett felértékeli a társadalmi - politikai tudást és tapasztalatot. Elengedhetetlen, hogy a gazdaságban felmerülő kérdéseket a társadalmi - politikai rendszer egészének átalakitása szempontjából is vizsgáljuk. Fontosnak tünik tehát, hogy a kollégium lehetőséget teremtsen "idegekbe és lelkekbe" beépülő társadalmi tapasztalat megszerzésére, amely aztán felhasználható lehet a mindenkori emberi közösség szolgálatában.

A fentieket figyelembe véve kivánunk olyan új javaslatot megfogalmazni, amely kihasználva a jelenlegi társadalmi lehetőségeket, a mikroszintü pezsgést, a kollégiumnak egy aktivabb társadalmi szerepét kivánja kialakitani, megoldva ezzel az egyéni és közösségi identitás problémáját is, s ujabb"hamubasült pogácsát" adhatna a kollégistáknak.

Időről-időre előkerülnek társadalmunkban olyan problémák, társadalmi-politikai konfliktusok, amelyek az érdeklődés középpontjába sodródnak, s amelyekben sürösödve mutatkoznak meg a különböző szinteken keletkező bajaink. Az utóbbi időkben ilyenek voltak: környezetvédelmi problémák, nemzetiségi-nemzeti kérdés, választások.../Azt hiszem a jövőben sem szabadulunk meg ezektől s az ehhez hasonlóktól/.Az ezekhez való érzékeny viszonyulás jellemzője volt a kollégistáknak,a kollégiumnak. De a jelenben már egyre inkább kivülről szemlélt, érzelmi, sokszor frázisos a viszonyulásunk. Az ezekhek való érdemibb viszonyulást elengedhetetlennek tartjuk saját tartásunk, önkimüvelésünk szempontjából. Azt gondolom, hogy egy-egy probléma felvetődésekor konkrét"projekteket"/ sajnos nem találtam jó magyar szót rá, szégyen!/ kellene alakitanunk, amelyek időlegesen - problémától függően- müködhetnének, s amelyekben a résztvevők számára többszintü/többszálu hozzáállásra és tevékenységre látunk lehetőséget.Alapfeltevésem, hogy a kollégium története, s a "társadalmi terében" elfoglalt helyzete lehetővé teszi számára azt, hogy az eddiginél komolyabban vegye ki részét a konfliktusos problémák alakitásából./Először általánosan, s majd néhány konkrét dolgot mutatva/. Az alakitandó, alakuló projektekben létezhet a problémák megközelitésének három szintje.

1. Mindennapi élet cselekedetein keresztüli megközelités
2. A közgazdász, szociológus, politológus szakma szemszögéből való megközelités.
3. Az általános társadalmi -gazdasági folyamatok és reformok szempontjából történő elemzés - értékelés.

Számunkra a második szinten jelölt közelités tünik a legfontosabbnak, ami a törzsét adhatná egy-egy ilyen szerveződésnek, de a másik kettő szervesen kiegészitené azt.

Első megjegyzésünk az, hogy ezen projektek a problémacentrikus megközelitésre, ismeretszerzésre, gondolkodásra és tevékenységre épülnek. A probléma"választja ki" a megfelelő megközelitéseket, használható elméleteket, megőrzendő, hagyományos vagy uj cselekvéseket.Az elméletek, a tudás nem önmagában lebegnek,hanem valósághoz kötötten épülnek belénk.Ugy érezzük,ez a fajta "tanulási folyamat" eredményesebb és elmélyültebb,s ugyanakkor társadalmi hatásaiban is nagyobb lehet. Második megjegyzésünk az, hogy érthetően a problémáktól függően ezen projekteknek időbeni tartóssága korlátozott és a benne résztvevők száma változó./ Természetesen szükséges a néhány főből álló"kemény mag"/.Száma éppen amiatt lehet változó, hogy a sokunk általlényegesnek és érdekesnek tartott szélesebbkörü problémákra és problémacsoportokra alakul. Ugyanakkor akcióival megteremtheti kollégiumi és kollégiumon kivüli holdudvarát, nyilvánosságát.

Legnehezebb feladatat a beindulás - beinditás./"Mert ez nem lesz magától, ha csak ugy akarjuk"/. Mint minden elinditásnál, a haladósebesség eléréséig jóval több energiát kell befektetni, mint amikor már funkcionál. Igy van ez itt is. Leginkább a feladat azon személyek szellemére és lelkére van bizva, a siker azokon áll vagy bukik, akiket a "vivő emberek" névvel illetünk. Nekik kellene felvállalni egy-egy problémát, átgondolni a lehetséges megközelitéseket és tevékenységeket, és néhány embert maguk köré gyüjteni. S eztán a problémák érzékelésével, azok meghozzák a reális megközelitéseket is. Azt gondolom, mindig lehetne olyan szakértőket is találni, akik szivesen vennék egy ilyen "projekt" segitő munkáját, s támogatnák tevékenységét./Példálózás gyanánt, s hogy néhányunk fantáziáját meginditsa, előbb a múlt egy példáján szeretném elgondolni a "hogyan is nézhetett volna ki?-t, s aztán néhány lehetőséget felsorolni/.

Mindannyiunk számára fontos kérdéssé vált a Bős - Nagymaros vizierőmü. Környezettel szembeni felelősségünkkel, érzelmeinkkel az ellenzőkhöz csatlakoztunk. De kérdés, elég volt-e ez? Nem kereshettünk volna választ néhány közgazdász segitségével ezen probléma közgazdasági vonatkozására? Nem vizsgálhattuk volna meg ezen konkrét példát felhasználva a gazdaság - környezetvédelem - politika általánosan sokat emlegetett hármasát? Nem lehetett volna az állam - társadalom konfliktusának jól vizsgálható terepe? Nem készithettünk volna

felméréseket a helyi lakosok között, s vizsgálhattuk volna a helyi társadalom és állam viszonyrendszerét? S nem szervezhettünk volna kirándulást az érintett területre, hogy tapasztalati élményünk legyen a majd földgyalukkal megdolgozandó, ma még eredeti szépségében létező területről, hogy elégedetlenségünk is hangot kapjon? Természetesen a kérdéseket lehet szükiteni vagy bőviteni, de szerintünk elvetni nem.

Az elmult évben sürüsödtek a nemzeti problémáról szóló előadások, s a valós gondok sem szüntek meg, hanem inkább gyarapodtak. Nem kellene-e megpróbálni előadáshallgatásunkat aktivabb tevékenységre forditani? A nemzetiség szociológia és nemzetiség szociográfia nem lehetne-e rendszeresebb összefoglalója, biztosabb alapra helyezője a tényeknek? Nem megoldandó elméleti és sürgető gyakorlati probléma a nemzet és haladás, nemzet és demokrácia kérdése, hogy észrevegyük az " antidemokratikus szocializmusra " való hajlamot? Nem lenne-e az összehasonlitó életmódvizsgálat a magyarok között? Nem segithetnénk-e be a gyorsabb szállás keresésbe, s nem segithetnénk-e, hogy legősibb hagyományaink őrzőinek ne kelljen népviseletüket az aluljáróban árulni?...

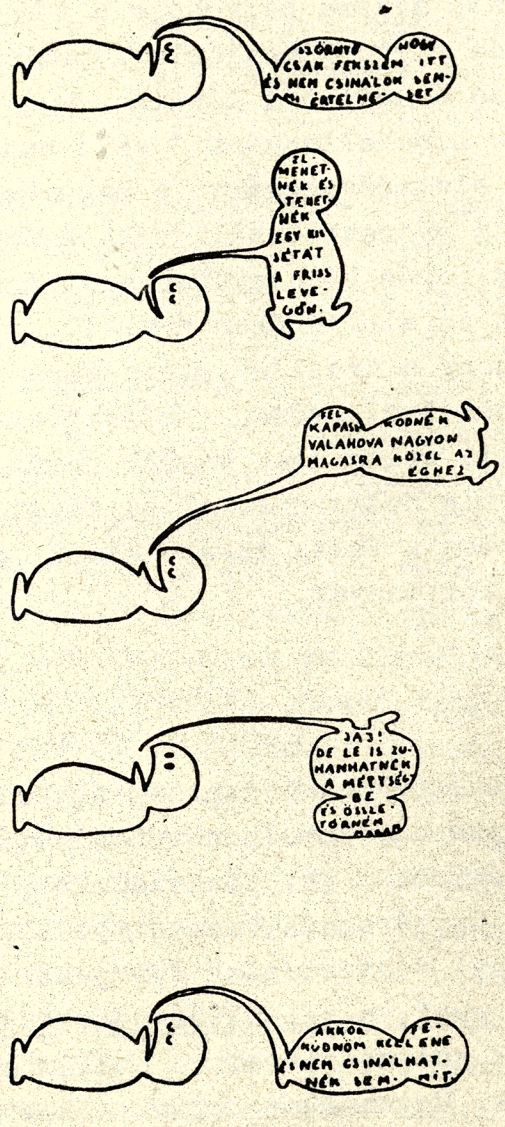
Ugy gondolom, hogy a "reális" utópiáknak van szerepük, sőt csak ezek tudják "cselekvésre rábirni" az embert. Persze reális vagy irreális volta csak később derül ki. Vitatkozni lehet rajtuk, de amig dolgozunk, attól függ, hogy mit hiszünk el. Mai helyzetünkben a Falak inkább Hitek, mint Téglából és Habarcsból rakott épitmények.

+ + +

Amit itt megpróbáltunk elmondani az egy ki nem kristályosodott, de érzésünk szerint komolyan vállalható elmozdulását jelenthetné a kollégiumnak egy társadalmibb, politikaibb aktivitás irányában. Ugy érezzük ezen elmozdulás, s a hozzá szükséges "intézményi változtatás" /projekt/ lehetőséget adna annak az érzékenységnek, elmélyültségnek, tudásnak a megszerzésére, ami a második gazdasági reform hullámhegyén jellemzője volt a kollégiumnak. Ugyanakkor magunk alkotta tevékenységekkel kialakulna identitástudatunk, közösségheztartozásunk, s ez feloldaná az örökösen létező "elidegenedett intézmények" problémáját. A problémákkal való foglalkozás megalapozná szakértelmünk s hozzájárulna társadalmi érzékenységünk, tevékeny-

ségünk iskolázásához. S legfőképpen a feltárt tények ismerete, s az azokhoz való viszonyulás megalapozná emberi tartásunkat.

Spéder Zsolt

Szeretetfalva

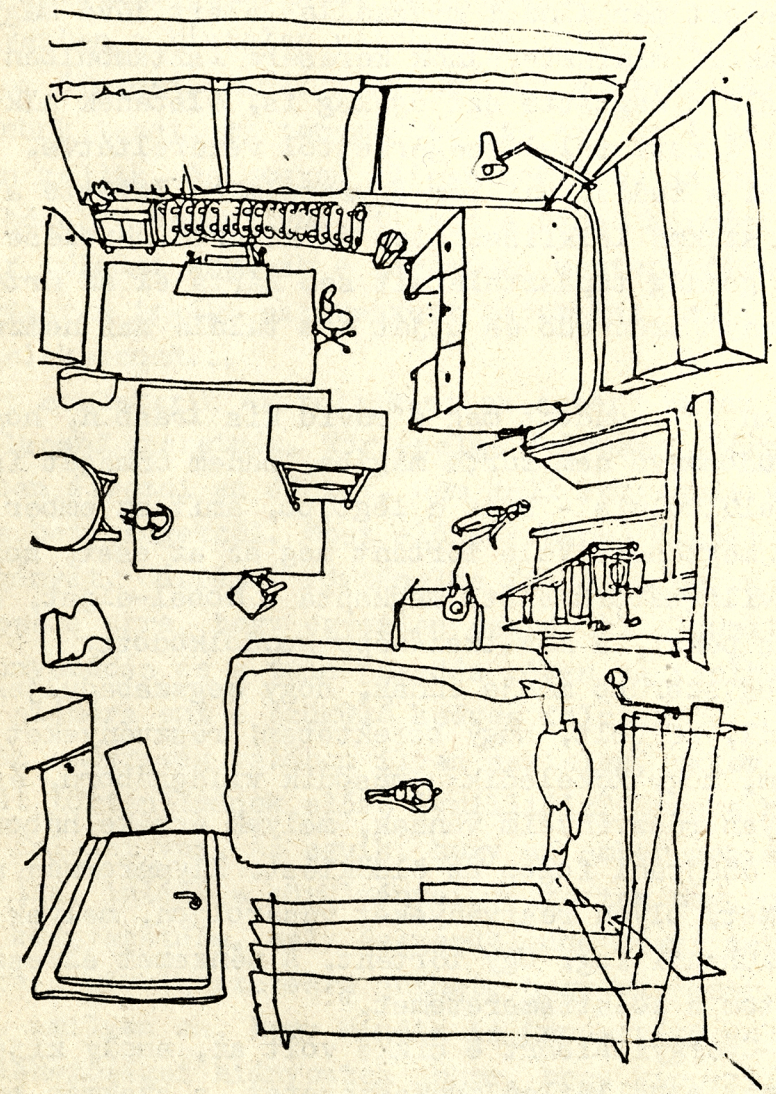
A népfőiskolai mozgalom eszméje a ..... sz. közepén Dániában fogalmazódott meg, melynek elinditója F.S. Grundtvig lelkész volt. A népfőiskolát elsősorban a parasztfiatalok számára szervezték, azoknak akik szociális körülményeik miatt nem tudtak továbbtanulni. Ebben az időben a kezdeményezés összefonódott a németellenes és az elavult feudális iskolarendszer birálatával is. Az első népfőiskolát 1844-ben Dániában alapitották. 3-5 hónapos bentlakásos intézmény volt, amelyben a tanárok és a tanitványok együtt éltek, együtt étkeztek, szabad idejüket is együtt töltötték. Ez a bentlakásos jelleg a téli hónapokban valósult meg, mivel ekkor a mezőgazdaságban is"holt idény" volt. A bentlakás óriási közösség-teremtő erőnek bizonyult. A népfőiskolai nevelés-oktatás célja a mezőgazdasági népesség alapmüveltségi szintjének emelése, az anyanyelv, a nemzeti kulturához való ragaszkodás, vita- és döntési készség fejlesztése, az egyén cselekvési lehetőségeinek tudatositása volt,E célok elérésében rendkivül nagy szerep jutott a népfőiskolán oktató tanároknak. Céljaikat nem a hagyományos értelemben vett ismeretátadó tevékenységgel érték el, a fő módszer a beszélgetés, az egymás véleményét tiszteletben tartó vita volt. Ebben az értelemben a tanár animátori, tanácsadói szerepet töltött be. A vitát jelzi az a tény, hogy csakis a legkiválóbb tanárok oktathattak ezekben az intézményekben. A népfőiskola fontosságát a szomszédos országok is felismerték, igy néhány évvel beinditása után már jól müködő népfőiskolákat találhatunk a skandináv országokban. Ezekben az országokban ma is él, müködik a népfőiskola. Természetesen a kor igényeihez, szügségleteihez igazodva.
A népfőiskolai gondolat Magyarországon a századforduló után jelentkezett. Elterjesztésében fontos szerepet töltött be a Magyar Gazdaszövetség, de terveiből mindössze néhány egy-két hetes tanfolyam valósult meg. A vesztes háboru után ujból előtérbe került e gondolat. Történtek ugyan kezdeményezések, de több hónapos intézménnyé nem tudtak kifejlődni. Ezt a sorvadó mozgalmat a sárospataki református teológia élesztette ujjá, amely mindig is nyitott volt az uj dolgok befogadására. A sárospataki népfőiskola a faluszemináriumokból nőtte ki magát, s vált a bodrogközi fiatal, tehetséges parasztgyerekek "lélek-és jellemképzéseinek" szinterévé.

E kezdeményezés elinditói Dr Ujszászy Kálmán és Szabó Zoltán voltak. A sárospataki népfőiskola elsősorban a Bodrogközre terjesztette ki vonzáskörzetét, innen vitte be a tehetséges fiatalokat az ősi kollégium falai közé. A pataki mozgalom közelitett a svéd mintához mind szervezeti, mind nevelési kérdésekben. "Szeretetfalva" - igy hivták egykor és igy él a népfőiskolások emlékezetében még ma is a sárospa ki népfőiskola. Jól müködő belső autonomiájából fakadóan egyik napról a másikra alakultak ki a demokratikus közösségek, amelyek nagyon jól végezték az önkormányzatból adódó feladataikat. A pataki népfőiskola uttörő munkáját követően igen sok népfőiskolai jellegü tanfolyam indult az országban. Kiemelkedő szerepet játszottak ebben a református ifjuságí szervezetek/ Soli Deo Gloria, Keresztény Ifjuságí Egyesület/, de egy-két éves késéssel a katolikus egyház /Kalot népfőiskola/ is hasonló kezdeményezésekbe fogott. Megállapitható, hogy az egyházak közremüködése nélkül a népfőiskolai mozgalom nem létezett volna, és nem hozott volna létre maradandó történelmi értéket. A népfőiskolán oktatott tárgyak közül kiemelkedtek a mezögazdasági ismereteket nyujtó tárgyak, valamint a történelem, irodalom, népmüvészet és különböző jogi és közgazdasági ismereteket adó tárgyak. Iróink költöink is felismerték a mozgalom társadalmi szükségszerüségét. Móricz Zsigmond vitainditója után, melyet a Kelet Népében tett közzé, megindult a népfőiskolák létrehozását sürgető mozgalom. 1940-ben megalakult a Magyar Irók Első Népfőiskola Közössége Boldizsár Iván, Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter vezetésével.Kezdeményezéseik a népfőiskolai mozgalom egységesitésére, továbbfolytatására irányultak / tanterv, népfőiskolai vezetőképző tanfolyam/. A nagyszabásu tervek azonban a háboruba lépéssel meghiusultak, a népfőiskolai törvény pedig lekerült a szinről. A felszabadulást követően ujra napirendre került a népfőiskola megindításának terve. Az egyházak vezető szerepe és fenntartásban a földreform és az élező belpolitikai küzdelmek következtében jelentősen csökkent.Ezért 1945 után elsősorban a világi-társadalmi szervezetek alapitottak npéfőiskolát / Parasztszövetség, Nemzeti Parasztpárt/. Ezek a kezdeményezések azonban eléggé távol álltak a háboru előtti mozgalomtól. Az 1948-ban lezajlott kül- és belpolitikai változások, az egyre demokratikusabbá

váló népi demokrácia lehetetlenné tette további működésüket. 1948-ban az MDP a "klerikális reakció és a romantikus paraszt-szemlélet bástyáit" megszüntette.

Válogatta:

Kósa Lajos

Gondolatok Szent-Györgyi Alberttől

Életem talán legnagyobb szellemi élményét ajánlom most figyelmetekbe, s e rövid ízelítő után remélem a valamivel bővebb, /ám nem teljes/ tanulmányt is elolvassátok. A cikk írója a méltán közismert - de sajnálatos módon neve szinte csak a C-vitaminról, a Nobel-díjról ismert - Szent-Györgyi Albert.

A cikk annyira megrendített, hogy bár vizsgaidőszak volt, de aznap már képtelen voltam tanulni. Olyan ember volt, aki kiemelkedő szakismerete és szaktekintélye mellett sem nyugodott meg ennek birtokában, s hallatlan emberi nagyságáról és etikai értékekről tett tanubizonyságot.

Megtette ezt már a náci megszállás alatt lévő Magyarországon is /az akkori miniszterelnök kérésére Isztambulban tárgyalt az angolokkal/ s megtette ezt újólag is, életének alkonyán, az emberiség iránt érzett felelősségérzettől vezéreltetve.

Ő volt az a tudós, aki bár egyértelmüen letette a voksát a tudomány, a szakma lelkiismeretes és kitartó müvelése mellett, de életének gazdag tapasztalatait sem zárta el az értékekben olyannyira hiányt szenvedő és útját nem találó mai nemzedék elől.

Legjobban az ragadott meg e rövid kis írásban, hogy nemcsak a saját tudománya nem zárta magába, hanem önmagát is sikerült többször felülmúlnia - s ez a legtöbb, amit az ember szerintem egyáltalán megtehet. Vele történt meg az az eset, hogy amikor a második világháború előtt megkapta a Nobel-díjat, s az ezért járó tetemes pénzt, a következőképp gondolkodott:

"A legegyszerübb módja annak, hogy megszabaduljak ettől a forró kásától, az volt, hogy befektetem; részvényeket vásárolok vele. Tudtam, hogy közeledik a második világháború, és féltem, hogyha olyan részvényeim vannak, melyek értéke háború esetén emelkedik, óhajtani fogom az öldöklést. Ilyenformán arra kértem az ügynökömet, olyan részvényeket vásároljon, melyek értéke a háborúban zuhanni fog. Ugy történt. A pénzemet elvesztettem, de megmentettem a lelkiismeretemet."

Szent-Györgyi Albert e cikke volt az, amely kijelölte számomra az utat: a hallatlan munkaszeretet, a szakmán belü-

li maximális teljesítés igényét úgy, hogy ugyanakkor felelősség-tudatomat és tisztánlátásomat az emberiség jelenét és jövőjét illetően mindig próbáljam megőrizni.

És most végre beszéljenek az idézetek, azok a sorok, amelyek mellett minden érvelés fölösleges és minden bevezető eltörpül.

x x x

"Az emberiség úgy növekszik, mint a kígyó. Időnként levedli régi bőrét, és új bőrre tesz szert. Ugy tetszik, ez a folyamat az emberi történelem forrongó és nyugodt periódusaival esik egybe.

Erasmus, a reneszánsz bölcse különböztette meg az emberi történelem forrongó és nyugodt szakaszait. A forrongó időszakok azok, amelyekben a hirtelen változások történtek. Mennél gyorsabb volt az átmenet, annál nagyobb volt a zavar. Két kérdésre kell felelnünk tehát: mi teremtette meg azt az éles átmenetet, mely napjainkban zajlik, és hogyan illeszkedhet be az ember a most formálódó új bőrébe? És nyilván itt van a végső kérdés: képes lesz-e ez az ember túlélni azoknak a társainak mesterkedéseit, akik -úgy látszik- gyakran inkább eszeveszett majomként, mint épeszü emberként cselekszenek...

Miért cselekszik esztelenként az ember? Ez az a kérdés, amelylyel foglalkozni szeretnék. Történelme folyamán először képes az ember valóban élvezni az életet, nem kell rettegnie a hidegtől, éhségtől és betegségektől. Most először képes kielégíteni összes alapvető igényét. Másrészt rörténelme folyamán ugyancsak most vált először képessé arra, hogy egyetlen csapással elpusztítsa önmagát, vagy a szennyeződés és a túlnépesedés révén elviselhetetlenné tegye önmaga számára ezt a szükülő kedves földtekét...

Ha az emberiség valóban ilyen esztelen, akkor hogyan vészelhette át történelmének előző évmillióit? Erre a kérdésre két lehetséges felelet van. Az egyik, hogy az ember nem éppen ennyire meggondolatlan, inlább a körülményei változtak meg, nem illik be többé a környezetébe, mely ésszerütlenné teszi tetteit. Más azonban arra a következtetésre juthat, hogy az ember mindig ilyen volt, amilyen ma, hogy mindig is önpusztító volt, csupán technikai lehetőségei hiányoztak ahhoz, hogy kipusztítsa önmagát,

ez csak primitív és hatástalan öldöklő eszközeinek köszönhető: a primitív eszközök biztosították azt, hogy bármilyen heves összecsapás után is maradtak túlélők. A modern tudomány megváltoztatta a helyzetet. Ma már együtt mehetünk valamennyien...

Az emberi történelem immár két felvonásra oszlik, ezt a két szakaszt a századfordulón a modern tudomány megjelenése választja el egymástól. Az első periódusban az ember abban a világban élt, amelyben faja született, és amelyhez érzékszervei alkalmazkodtak. A másodikban átlépett egy új, kozmikus világba, amelyben teljesen idegen. Történelme folyamán eddig sohasem élt át ilyen hirtelen változást...

Uj kozmikus világban élünk. Nem ehhez készült az ember. Hogy fennmarad-e, ez most attól függ, milyen gyorsan és milyen helyesen tud alkalmazkodni, át tudja-e építeni eszméit és elgondolásait, társadalmi, gazdasági és politikai szervezetét. Léte attól függ, gyorsabban tud-e alkalmazkodni, mintsem alantas erők elpusztítanák. Pillanatnyi helyzete előnytelen.

Arra kényszerülünk, hogy ősemberi aggyal nézzünk szembe ezzel a helyzettel; olyan aggyal, amely nem sokat változott azóta, amióta kialakult. Idejétmúlt gondolkodással, intézményekkel és módszerekkel fogadjuk a változásokat, olyan politikai vezetőkkel, akik szellemi gyökereikkel egy régi, pretudományos világba kapaszkodnak...

Ez új világ, amely új eszméket, új módszereket és új vezetőket követel...

Az ember agya nem arra alakult, hogy az igazságot keresse, hanem azért, hogy élelem, biztonság és hasonló dolgok után kutasson vele; hogy felismerje az előnyös helyzeteket, hogy nap mint nap segítse az embert az életben maradásban. Az agy a túlélés, a továbbélés szolgálatában álló szerv...

Amikor az emberi agy mintegy loo ezer esztendővel ezelőtt elnyerte végső formáját, a problémák és ezek megoldásai végletesen egyszerűek voltak. Az embernek meg kellett ragadnia minden közvetlenül előnyös helyzetet; a hosszú távú kérdések hiányoztak. A világ azóta megváltozott, de mi még mindig apró, közvetlen előnyökért áruljuk távolabbi létérdekeinket...

Amit mi nevelésnek nevezünk, az nem egyéb, mint az agy programozása abban a korai szakaszban, amelyben az még formálható. Az emberiség jövője a neveléstől függ, attól a programozó rendszertől, mely tetszés szerint változtatható...

A tudomány elsődleges célja, hogy igazságra, új igazságra találjon. Ez a törekvése annál eredményesebb, mennél inkább arra irányul, hogy az igazságot magáért az igazságért keresse, függetlenül annak esetleges gyakorlati hasznától és felhasználhatóságától...

...bizonyos dolgokra csak fiatalkorban fogékony az agy; később az agyszerkezetek "befagynak", nem formálhatók többé. A kutyáknál ez a befagyás hat hónap körül jelentkezik. Ha azt akarjuk, hogy egy farkaskutya gazdájaként ismerjen el, hat hónapnál fiatalabb korában kell magunkhoz szoktatnunk. Az embernél a befagyás, úgy látszik, a negyedik évtized környékén jelentkezik, ezután az agy egyre kevésbé képes új eszmék befogadására.

Max Planck, az emberi történelem egyik legnagyobb tudósa, a kvantum atyja írja önéletrajzában, hogy lehetetlen meggyőzni az embereket akármilyen új dolog felől. Egyetlen dolog, amit tehetünk, hagyjunk időt számukra, hogy meghaljanak. A fiatal generáció az új igazságot öleli magához...

Annak ellenére, hogy a modern tudomány már a századforduló táján jelentkezett, csupán az ötödik évtizedben, Hirosima után vált vérévé korunknak. Azok az emberek, akik Hirosima előtt érték el negyedik évtizedüket, sohasem képesek felfogni, mit jelent az atomerő. Tanulhatnak felőle, kívülről tudhatják, milyen sugarú körökben pusztítják el az életet a különböző megatonnás bombák, de az atomerő lényege sohasem válik vérükké. Tudásuk nem válik létük részévé, mindig könyvízü tudás marad. Egészen más a helyzet azokkal a gyermekekkel, akik felnövekedve, iskolába menet mindennapos légiriadókat éltek át, tudják, hogy az óvóhelyek egy nap maguk alá temethetik őket, és felszínre jutva azt láthatják, hogy a világ, amelyben eddig éltek elpusztult.

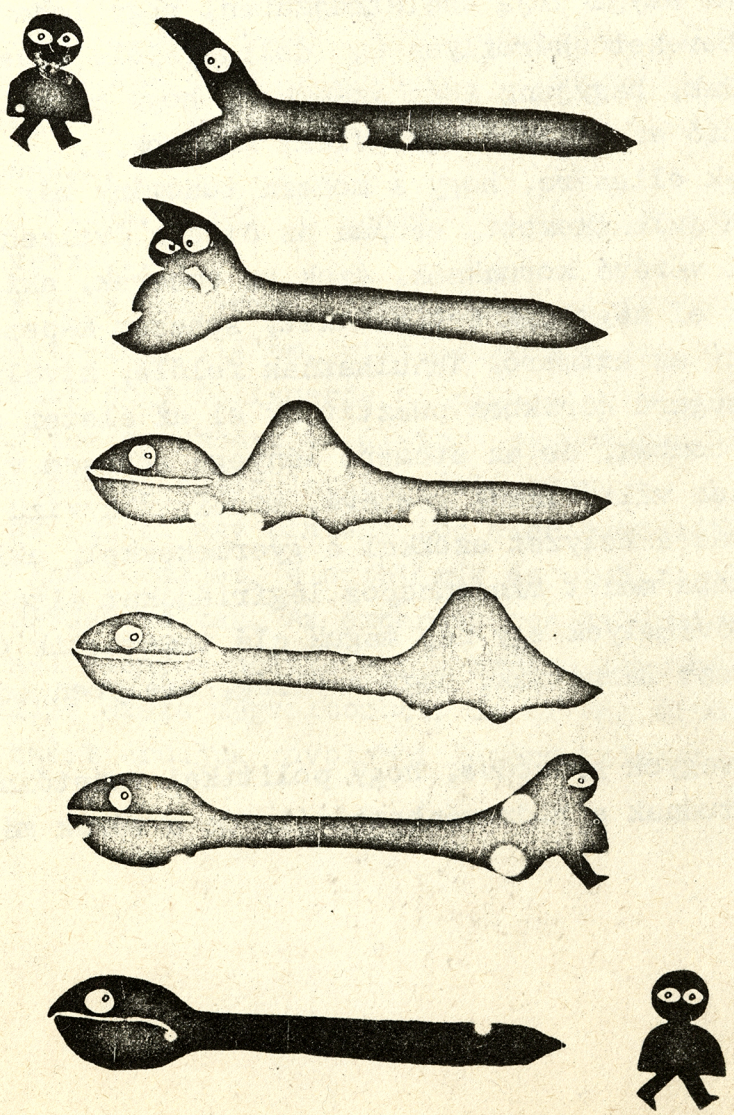
Meg vagyok győződve, hogy politikai vezetőink nagyon sok adatot tudnak a hidrogénbombáról, de a vérük még a

régi világ ütemére lüktet, régimódi eszmékkek és felfogással. Egy atom- vagy egy hidrogénbomba számukra csak egy nagyobb, egy jobb bomba maradt.

Jelen világunk gerontokratikus, olyan emberek uralják, akiknek az agya még az atomkorszak előtt befagyott...

Gerontokrácia vagyunk. A gerontokrácia jó rendszer akkor, amikor a változások lassúak, és a legfőbb kérdés az értékek megőrzése, viszont igen veszedelmessé válik a gyors változások időszakaiban, amilyen a mai korszak is, amikor az ember léte attól függ, mennyire képes egy új világot alkotni."

Az idézetek Szent-Györgyi Albert: Válogatott tanulmányok c. könyvéből valók./Gondolat,1983/

Kisérletek a szempontváltásra
/ A XVIII. Játékfilmszemléről /

Méltán kapta meg a Játékfilmszemle fődiját Sára Sándor nagyivü filmsorozata , a Bábolna / II-III- IV. rész /. Annak ellenére mondható ez, hogy a film hosszuságánál fogva / a három rész közel hat órás / nehezen nézhető, és müfaji sajátosságai inkább a dokumentum , mint a játékfilmek közé sorolnák.

Sára nem most lép elénk először ilyen mónstre filmmel, hiszen három évvel ezelőtt készitette el a nyolc órás Pergőtüzet,melynek tv változata - a 25 részes Krónika - nagy port kavart fel belföldön és az országhatáron túl egyaránt.Viták, elhallgatások, rejtélyes müsorváltozások,pletykák kisérték a film és a hozzá kapcsolódó dokumentumkötet rövid pályafutását. Illetve pontosabban csak az egyiknek volt pályafutása - a könyv ugyanis sohasem kerülhetett az olvasók kezébe.

Kérdéses persze , hogy ezek a dolgok mennyiben játszottak szerepet az idei értékelésban. Ilyen előzmények után engesztelő ajándéknak tünik a fődij. Ez azonban semmivel sem kisebbiti a Bábolna most bemutatott részeinek történeti és dramaturgiai értékeit.

Sára hasonlóan korábbi dokumentumfilmjeihez / Néptanitók,Pergőtüz/ itt is a kor kihivására válaszol : még felderitetlen ,csak a személyes emlékezetben élő történelmi tényeket rögzit.Közelmúltunk máig ható,elfeledett, elhallgatott adalékait,fontos mozzanatait hozza felszinre,teszi közkinccsé a tőle megszokott objektivitással és szellemi elkötelezettséggel.

A Bábolnában a Pergőtüznél is használt módszerrel dolgozik: itt is több szereplő mondja el ugyanazt a történetet,kiki a maga szemszögéből.Igy az egymás mellé vágott - egymásnak ellentmondó - monológok egy többpólusu szerkezetet hoznak létre,melynek nyitva hagyott kérdéseit nekünk ,nézőknek kell megválaszolni.Sára , mint Kurosawa tette A vihar kapujában, a történetek / és a történelem/ különböző értelmezhetőségére világit rá,miközben minket is bevon az események rekonstruálásába. Az igy feltárt társadalmi-történeti rétegek izgalmas filmélménnyé és igazi,forrásértékü dokumentummá teszik a Bábolnát. Reméljük most megvalósulhat a rendező álma: filmje a jelen egyik nem-hivatalos "történelem könyvvévé" válhat.

Ideák és kötődések
/"The ZIL"/

Válságban van a magyar filmművészet, legalábbis leszállóágban - mondogatják egyre gyakrabban. Hol vannak már a hatvanas évek világhires alkotásai ? Persze ugyanugy van itt is, mint máshol : nagy korszakok és nagy hullámvölgyek követik egymást. Manapság ilyen hullámvölgyben vagyunk, a magyar film elvesztette azt, ami világhiressé, egyedivé tette: a sajátos magyar kérdésfeltevéseket, és alaphelyzeteket, stílust.

De hamar visszakérdezhetünk: van-e, / volt-e/ egyáltalán sajátos magyar kérdésfeltevés, illetve filmi megoldás? Gyanitható, hogy csak annyiban, amennyiben létezik / létezett/ magyar filmiskola. A fogalmak minden bizonnyal körülhatárolhatók, azonban a XVIII. Játékfilmszemlén bemutatott filmekkel nem ez a fő probléma. Felesleges számonkérni a korábbi, hiressé vált alkotások auráját és kérdéseit. Felesleges - és haszontalan nosztalgia csupán - a "régi szép időket" szegezni szembe az új törekvésekkel. A hullámvölgyeknek is megvannak a kiemelkedő alkotásaik. Sőt, ritkán az ilyen korszakok válhatnak igazán termékennyé.

A korábbi évek tépelődései, útkeresései, értékválsága után az idén új tendenciák, értékek fogalmazódtak meg. Megtörténtek az első kisérletek a szempontváltásra.

A mai filmhősök közül néhányan már konkrét tervekkel állnak elénk, félretolva maguktól azokat a kinzó problémákat, kétségeket, melyek a néhány évvel ezelőtti filmek jellemzői voltak. " Nincs mese. Ez van. Élni kell." - mondják, miközben megpróbálják megvalósitani egyszerü törekvéseiket. A problémák növekvő halmazát hordozó világ elől a mindennapokba menekülnek.

A filmi szempontváltás több dolgot is jelöl. A korábbi megválaszolatlan kérdések zárójelezése mellett a kor kihivására adott választ is. Fogyasztható és élvezetes filmeket kell forgatni, melyek megtöltik a mozikat - fogalmazhatnánk durván. Ha innen nézzük a dolgot, akkor ma mélyebben vagyunk a hullámvölgyben, mint bármikor. Ez azonban az ujitás előfeltétele.

Megváltozik az egyén helye és szerepe. A filmek központi figurájává válik a személyes céljaiért küzdő egyéniség.

Ezzel párhuzamosan ujszerüen vetődik fel a hely meghatározásának kérdése is.A Kelet és Nyugat örök / történeti/ problémáját most a jelenre vonatkoztatva, a nyugati ideáloknak a hazai lehetőségekkel való szembesitése váltja fel.Kikerülhetetlenné teszi ezt az egyéniség hazai viszonyaink közötti, teljes fegyverzetben való megjelenése is.

Mig a„Szerelem első vérig"Szegeden megálmodja Európát, addig a„Rejtőzködő" világosan,csaknem brutálisan figyelmeztet a realitásra.Hiába az ideálok, az életforma látszólagos /részleges / megvalósulása,hiába a pénz, a jólét, a magánkereskedelem - ez mind csak álca. Valóságban itt itt vagyunk. Adott esetben el sem mehetünk,sőt nem is szabad elmennünk.Ne hazudjunk ,hiszen a realitás sokkal erősebb ennél.

Ugyanerre int az„Idő van"is,mikor Pestről énekel/ " Én mindig csak Pestről álmodom,nekem mindig csak Pest a Párizsom..."/ és kideriti,hogy ott sem lehet. Trabant-országban, vagy portás-országban kisütött a nap - talán ennyi az egész.

A"Hol élünk ?" kérdésre talán Timár Péter adja meg a legteljesebb választ.A láda gyár "modernizációja" / Egészséges Erotika/ ,végén a mütüzek fellobbanásával,majd a tüzgyujtótüzoltással , olyan kitünő és katartikus parabola,amelyhez csak cseh elődje, a„Tüz van babám" hasonlitható.Ebben csak az analógia furcsa. Az ,hogy"mifelénk" a helyet és a viszonyrendszert a tüzoltóélet kellékeivel sikerült idáig a legtisztábban megragadni.

Kovboj mitosz

Az egyén nem áll egyedül a világban,nem tehetetlen,és magábaroskadt,hanem - legalábbis az Idő van kivételével - aktiv és céltudatos.Személyes céljait - a mitosznak megfelelően - a legnehezebb körülmények között is megvalósitja. Ha nincs más választás,összeszoritott fogakkal kell küzdeni. / Visszaszámlálás,Kovbojok /. Vagy saját lábra állva nekivágni az ismeretlen életnek / Falfuró/. De nagyszerü terveik és tulajdonságaik vannak a Szerelem első vérig középiskolásainak is.

Mindegyikünknek van valami "bogara" , célja, amit szeret és amiben különb a többieknél. Megváltozik a filmi világ: itt már csupa autonóm személyiséggel van dolgunk.Legalábbis ezt próbálják sugallni Dobrayék. A hiba csak az , ha mindezt tényként és nem elérendő ideaként kezeljük. Hiszen a film erényeit nem az európaivá maszkirozott diákarcok,vagy a felhigitott társadalomrajz adja,hanem azoknak az ideáloknak az első megfogalmazása, melyek az egyéni tehetség és szakszerüség értékeit helyezik a középpontba.

A vállalkozó hősök új ideálokkal vágnak neki a világnak. Alkalmazkodva a hazai helyzethez,egyedül,önállóan / maszekul/ kivánnak élni.Dacolnak a természet és társadalom erőivel; foggal-körömmel ragaszkodnak valamihez : jobb megélhetés, lakás,család, repülés.Házat épitenek,otthont teremtenek - ugyan nem a prérin - hanem a falu határában.

A mitosz nemcsak a hősökben jelenik meg,hanem a főhőst körülvevő világban,és magában a filmstilusban is. A küzdelem mellett megjelenik a többi " hagyományos kellék" is : otthon a szerető feleséggel, a drukkoló , a segitő / sugó / barátok, és a kisebb-nagyobb ellenségek, ellenséges hatalmak. Az üzlettel, a vállalkozással foglalkozó filmeket - ugy látszik - leginkább az amerikai filmek jellegzetes fordulataival lehet hatásosan elkésziteni.Nem a"Falfuró",inkább a "Visszaszámlálás"ennek legjobb példája.Itt sikerül a konkrét helyzetet legteljesebben összeötvözni a magányos hős mitoszával.Erdőss még az ön-történet fontos kifejezőjét , a kabalát / kiscipő / sem felejtette ki filmjéből. Eperjes pedig itt is , ugyanugy mint az Uramistenben, redkivüli hitelességgel formálta meg szerepét.

Kényszer vagy alternativa ?

Vállalkozunk mert kénytelenek vagyunk, vagy vállalkozunk mert lehet ? Óriási a kettő között a különbség. Önállósodom mert lehet, vagy önállósodnom kell - mert nem élhetek másképp.

A "Visszaszámlálás" e kérdésfeltevés miatt emelkedik ki a mai témákkal foglalkozó filmek köréből. Vajon mi szüli az elkeseredett , " foggal-körömmel" életvitelt? Milyen tágabb etikai fogódzót találhat az ember, melybe belekapaszkodhat, melyben gondolkodva életben maradhat ? Ugy tünik semmilyet. Kényszerüségből nem születhet meg az egyéni szabadság, illetve az egyéni ambiciók himnusza.

A hőstől a normális lét feltételeinek megtertmtése görcsös erőfeszitéseket követel. Túlhajtott munkatempót, "napi 24-26 órai munkát" ,önkizsákmányolást. A "Visszaszámlálás" sejteti, hogy országos önpusztitásról van szó. Uj „Néma forradalomról", ahol az egymásba gabalyodó és felerősödő társadalmi feszültségeket az állam polgárai sajátos " munkaterápiával" szeretnék orvosolni, de belerokkannak.

Vagy a halál vállalása erősebb lesz az élet vállalásánál. Ebben az esetben is / Embriók / az önpusztitás egy fajtájával, a kényszer szülte gondolkodás általánossá válásával van dolgunk. Jól ismert gondolkodás felelevenitéséről, melyben a kulturális hagyományok tehetik racionalizálhatóvá a természetellenes döntéseket.

Sem Zolnay , sem Erdőss nem hagy kétséget affelől, hogy valóban visszaszámlálásról van szó. Lassú halál ez, melyben a távolabbi jövőt rendre feláldozzák a jelen lehetőségeinek oltárán.

Felemás forradalom

Nem véletlen az , hogy a bemutatott filmekben jelentős szerepet kap a 80-as évek szexuális forradalma. A magánszféra egy új szeletét hóditja meg ezzel a magyar filmgyártás. A nálunk néhány évvel ezelőttre datálható késleltetett robbanás nyomán most a filmekben is érezhető a váltás. Egy-két előzmény / Könnyü testi sértés, Eszkimó asszony fázik / után most a legtöbb alkotásból nem hiányzik a napi élet valamilyen formája. Leginkább a "Falfuró" teszi explicitté ezt,kissé hamisan kapcsolva össze a vállalkozást az erotikával. Az uj életet egy másik újdonsággal a szexuális felszabadulás lehetőségével.

Igy teljesen érthető,hogy az erotikus jelenetek a legtöbb filmben funkció nélküli, odavetett ecsetvonások csupán. Ráadásul - jelezve, hogy van még mit tanulni - nem esztétikus,inkább tenyeres-talpas, elsietett,és nem igazán örömteli. A hajsza - a csak azért is - itt is döntő motivum.Hiába minden készülődés,hiába tör ránk a modernizáció videolánc vagy osztrák műfallosz képében - az igazi várva várt beteljesülés elmarad.Helyette kapkodás,erőlködés, miközben a résztvevők inkább megszenvedik,mint élvezik a dolgot.Ha a 80-as évekről van szó,illetve a manapság forgatott filmekről, akkor ezt a jellegzetes tényezőt sem hagyhatjuk figyelmen kivül.

Az "Egészséges erotika" / a cim most félrevezető / itt nem lesz hütlen magához.Miközben a kisebb-nagyobb elvtársak vágyainak jellegzetes beteljesülését ábrázolja /ebben is rokon a "Tüz van babám"-mal/ könyörtelen véleményt mond e felemás forradalomról.

A "kefirem" -et rázó üzemegységvezető és a nélkülözhetetlen tüzoltó szervezésében itt senki sem unatkozhat: van fejlődés,van látnivaló.De mindez természetes,hiszen minden forradalomnak,igy a szexuálisnak is vannak mostohagyermekei,kiket a szabadság lehetősége nemhogy "felemelne" ,hanem inkább saját vágyaik rabjává alacsonyit.

Az elfojtott,milliószor megtagadott vágyak tünnek elő a "Falfuróban" is. Ugyan itt némi engedményt téve a nézők kivá-

nalmainak hatáskeltően elénk villan néha egy-egy női testrész, mig az Egészséges erotika következetesen távolságtartó.

Hőseink nemrég szabadultak rabságukból, és "beszabadultak" vágyaik templomába: áhitoznak és ismerkednek a testi élvezetekkel. Az erotika lassan életük lényeges motivuma lesz, /jobb hijján / meghatározó faktor.

De még mindig az út elején vagyunk. A magyar film - forradalom ide vagy oda - még nem nyert bebocsátást a gyönyörök kertjébe. A filmgyártás még adós a Nagy Szexuális Forradalom filmjével, a felszabaditóval, a tökéletessel.

Szemtől szemben

Az új élethelyzetben megváltozik a hősök viszonya a világhoz. Az új ideák nyomán egyre inkább a polgárosultabb világ értékeihez igazodnak. Gyanutlan hőseink itt azonban új kérdésekhez érkeznek el. Ha a saját céljai szerint élő egyéniség megjelenik, ki az élet középpontjába a személyes és családi boldogulást állitja, akkor számára stabil fogódzó is szükséges, mellyel az egyéni élet egy tágabb összefüggésrendszerbe is állitható. Kikerülhetetlen a szembesülés isten / abszolutum / létének, vagy nem-létének problémájával.

Vagy rálelnek erre a kérdésre - nehezen dolgozható fel másképp az élet és halál kardinális kérdése - vagy nem találnak rá a vállási vonatkozásokra. Léteznek más utak és ösvények melyeknek hasonló közösségi és megörző funkciójuk van. Etika nélkül nem lehet élni, vállalkozni meg pláne.

A filmbeli alakok pedig magányos önkeresésükkel, vagy ön-mitológia, ön-történet utáni vágyukkal, kézenfekvő, de gyakran megvalósithatatlan céljaikkal pusztulásra itéltetnek, ha nem találnak elfogadható etikai és gondolatrendszert. Kik vagyunk, honnan jövünk, hova megyünk ? - tehető fel újra és újra a Gauguin-i kérdés.

Miközben teljesülnek egyéni vágyaik,szétszabdalják maguk körül a világot.Az önmagukban hivők előtt mindig ott leselkedik a széthullás veszélye.Hiába , valami hiányzik ebből a nagy nekibuzdulásból.De ne legyünk maximalisták, a hősök egy reménytelen, elhagyatott helyzetből akarják felküzdeni magukat. Ehhez pedig elsősorban erőfeszitésre van szükség, heroikus erőfeszitésre,vakhitre.Az első szenvedélyes lépések mellett még nem lehet szó az életet hosszú távon megalapozó etikáról. Hiszen a hosszú táv sem megfogható.Mindig feltehető a kérdés: Meddig engedik ? Gézáék jól látják - ameddig ez a kérdés aktuális, addig igy és csak igy lehet élni.Most kell mindent elérni, mert lehet,hogy holnap már késő lesz.Gombamód szaporodnak a szpáhi-birtokok.

Az isten keresés eszme keresése is; a jól ismert világnézeti válság egyik jellegzetessége.Minden, amiről azt gondoltuk,hogy az ,kiderült, hogy nem-az . Minden másképp van,ideje újragondolni mindent / Idő van/. A megdönthetetlen axiómákról kiderült,hogy behelyettesithetők másokkal.Sem létük, sem rendszerük nem az egyedüli lehetséges.Többpólusu világban élünk, ahol itt és ott / Idő van , Rejtőzködő / ,múlt és jövő / Egészséges erotika / , ideálok és kötődések / Visszaszámlálás,Falfuró / ellentétpárjai között feszithetők ki a gondolkodás terei.

Hirtelen,elemi reővel fogalmazódik meg: "nem vagyok tisztában magammal, és nem értem ezt a világot sem".Személyes apróságok, anekdoták,néhány jellegzetes tárgy és gesztus - ez az egész.Gothár-Esterházy mindennek az önreflexióját is megfogalmazza: "Akkor mi van, ha mindezt tudom?" Nincs semmi,minden megy tovább a maga útján./ De játszhatunk egy kicsit a gondolattal./

Ideillenek az isten nélküli ember hányódásait megfogalmazó Pascal gondolatok : "Fogalmam sincsen róla,ki helyezett bele ebbe a világba,sem arról,mi is ez a világ, és mi vagyok magam; szörnyü bizonytalanságban vagyok minden felöl; nem tudom mi a testem,érzékeim, a lelkem , azt sem micsoda énemnek az a része amelyik azt gondolja, amit mondok, amelyik mindenen, még önmagán is gondolkodik, de magát éppugy nem ismeri,mint minden egyebet sem."

Kapaszkodjunk hát a szeretetbe, és a mindennapok apró tetteibe, hátha kikerekedik ebből valami? Vegyük észre,hogy itt mindenki hazugságban él? vagy kreáljunk magunknak egy célt, ami aztán betölti egész életünket?/ Rejtőzködő,Visszaszámlálás/ Gothár csak jelzi a kérdéseket.Kaleidoszkóp-szerű filmje pontos leirása a 80-as évek kaleidoszkóp világának.

A megoldások sokfélék, csak a keresés közös.

Itt senki sem ért semmit, és mindenki csalódik legalább egyszer.Legfőképpen ideáljaiban.Még a történelmi hősök is hasonló cipőben járnak kortársaikkal.Sem A tanitványok parasztthőse, sem Királyhegyi Pál nincs tisztában a körülötte levő világgal.Már az is kérdéses,hogy ki normális , és ki a hülye.A világ törvényeit kifürkészni vágyók rendre hoppon maradnak.

Kézdi-Kovács erre egy másik Pascal idézettel felel: "Isten érzékelhető jeleket adott nekünk az Egyházban,amelynek segitségével felismerhetik az őt őszintén keresők, de ugyanakkor mégis úgy elrejtette őket,hogy csak azok ismerhetik őt fel, akik tiszta szivükből keresik..."

Ez a válasz azonban itt , a "Rejtőzködőben" nem hiteles. A repülős köré rajzolt világ már-már sematikussá növelt ellentétei,illetve az explicit kérdésfeltevések érdekében leegyszerüsitett dramaturgia,megsemmisitik az alapkoncepciót.

A másik , és kiolvasható megoldást ott találjuk, ahol a rendezők jobban felmérték lehetőségeiket.Mi az ami ma megfogalmazható? Igy aztán ilyen-olyan közérzetüket humorba oltják az apró rezdülések,utalások,gesztusok segitségével./ Kézenfekvő védekezés ez./ Lassan kiderül,hogy milyen vicces ez a világ.Tele van jobbnál-jobb poénokkal.

Tóth Vári Lajos